

De eendagsexcursie naar het Oostvaardersplassengebied: overzicht blad- en levermossen

Rienk-Jan Bijlsma

Inleiding

De laatste jaren is gebleken dat jonge wilgen- en populierenbossen in een waterrijke omgeving of op gronden met een hoge waterstand en bij voorkeur met een structuur die zorgt voor een 'beschut' klimaat in het bos, onverwacht rijk kunnen zijn aan epifytische blad- en levermossen. Dit bleek o.m. in de Biesbos, het Soerendonkse Goor, de boswachterijen Spijk-Bremerberg, Reve-Abbert en Roggebotzand in O.-Flevoland en in het Voorsterbos in de NOP. Tal van zeldzame, uitgestorven gewaande en zelfs enkele nieuwe soorten voor Nederland werden in deze bossen aangetroffen.

Gezien de ervaringen van Ad Bouman in de spontane wilgenbossen bij de Blocq van Kuffeler waren de verwachtingen m.b.t. de epifytenrijkdom in de bossen van het Oostvaardersplassengebied in Z.-Flevoland hoog gespannen toen Gerard Dirkse en ik op 11-13 en 23 oktober 1984 in het kader van de vierde bosstatistiek (SBB -RIN-CBS) het Oostvaardersplassengebied bezochten. Dankzij de bereidwilligheid van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders was het mogelijk om dit gebied op 6 april 1985 tijdens een werkgroepexcursie grondiger te inventariseren. Dit verslag is een overzicht van de blad- en levermossen die in '84 en '85 zijn waargenomen.

Het Oostvaardersplassengebied

Nadat in mei 1968 Z.-Flevoland was drooggevalle trad massale kieming op van enkele smalbladige wilgensoorten (*Salix alba*, *S. triandra* en *S. viminalis*). In 1970 en 1971 werden de wilgen over grote oppervlakten vanuit de lucht bespoten om latere ontginning te vergemakkelijken (Hogesteger 1983).

Enkele dichtbegroeide gebieden werden echter ontzien, w.o. de bossen in en juist ten zuiden van de Oostvaardersplassen. Aangenomen wordt dat het zaad afkomstig was van bomen ontstaan uit wortelend wilgemateriaal in de zinkmatten aan de voet van de Oostvaardersdijk.

Uit tellingen in enkele percelen is gebleken dat in eerste instantie *Salix triandra* sterk domineerde, maar dat de verhoudingen in de tijd verschoven ten gunste van de boomvormige soorten (*S.alba*, *S.viminalis*). De situatie in het Oostvaardersplassengebied is gecompliceerder doordat in 1975 een kade werd aangelegd rond dit gebied waardoor in de wilgenbossen massale afsterving optrad.

De bossen die tijdens de werkgroepsexcursie werden bezocht bestaan vnl. uit aftakelende *S. triandra* in een vrij dichte struiklaag gemengd met hoogopgaande *S. alba*. *Salix triandra* is door de sterk afbladderende schors en het optreden van watermerkziekte niet erg interessant voor epifyten. Opvallend is dat de wilgen zich niet verjongen en dat ook vestiging van te verwachten soorten uit het *Fraxino-Ulmetum* vooralsnog uitblijft. De ondergroei is sterk ruderaal en bestaat uit Grote brandnetel, Riet, Akkerdistel, Bitterzoet e.d. Plaatselijk komen zeer dichte vlieropstanden voor.

De excursies

De onderzochte opstanden staan weergegeven in fig.1. De grootste percelen liggen boven de Lage Vaart ter weerszijden van de Kitsweg. De totale soortenlijst geeft het karakteristieke beeld te zien van eerder geïnventariseerde bossen in O.-Flevoland. Rijk vertegenwoordigd zijn hygrofytische soorten van neutrale schors (*Neckeretalia*), met de in deze bossen algemeen voorkomende pioniersoorten *Orthotrichum affine*, *Frullania dilatata*, *Hypnum cupressiforme* en *Uloa bruchii* vooral op de lage delen van de schietwilgstammen. Tot deze groep horen ook *Orthotrichum striatum*, *Uloa crispa*, *Metzgeria furcata* en *Radula complanata* die minder frequent optreden. Op één plaats werd *Orthotrichum stramineum* gevonden, die zeer verspreid ook in de boswachterijen in O.-Flevoland en de NOP voorkomt en bovendien nog in de Noord-Veluwse boombossen is te vinden.

Soortenrijker maar kwantitatief minder is de groep van

epifyten op de drogere, vaak hogere delen van de stammen (Leucodontetalia, Tortulion). Typisch zijn *Bryum capillare*, *Grimmia pulvinata*, *Orthotrichum diaphanum* en *Rhynchostegium confertum*, alle soorten die in Nederland vnl. epilitisch voorkomen. Karakteristiek is verder een grote groep epifyten waarvan *Drepanocladus uncinatus* en *Orthotrichum lyellii* niet zeldzaam voorkomen, maar waarvan de meeste slechts op enkele plaatsen worden gevonden: *Orthotrichum pulchellum*, *O. pumilum*, *Pylaisia polyantha*, *Ulotia phyllantha* en ook *Homalothecium sericeum* en *Leskea polycarpa*. Op één boom werden zowel rijk kapselende *Cryphaea heteromalla* als kapselende *Ulotia coarctata* aangetroffen. De laatste was recent (d.w.z. deze eeuw) slechts van één vindplaats bekend, nl. de Biesbos (Van der Pluijm 1985). *Cryphaea* werd eerder op diverse plaatsen in O.-Flevoland en NOP gevonden maar blijft toch een grote zeldzaamheid. Zeer spectaculair was ook de vondst van *Ulotia drummondii*, nieuw voor Nederland! Deze soort onderscheidt zich door de zeer dunne kapsels met in droge toestand rechtopstaande buitenste peristoomtanden en rudimentaire binnenste peristoomtanden; de kapselwand bevat zeer veel stomata. De habitus is karakteristiek door de kruipende aan de schors vastgehechte 'stolonen'. Ontbrekende soorten zijn *Tortula papillosa* (wel in O.-Flevoland) en *Zygodon* spp. (O.-Flevoland, NOP).

Van de op droge, sterk beschadde stammen voorkomende groep epifyten (Leucodontetalia, Homalion) zijn afgezien van *Brachythecium reflexum* geen vertegenwoordigers gevonden, die ook elders in de polders slechts zelden voorkomen (*Homalia*, *Isothecium alopecuroides*).

Opvallend is het epifytisch voorkomen van vrij veel acidofytische mossen die zeer algemeen terreestrisch voorkomen op het pleistocene oude land: *Campylopus introflexus*, *Hypnum jutlandicum*, *Pleurozium schreberi*, *Pohlia nutans*, *Pseudoscleropodium purum* en *Cephaloziella divaricata*. Van de soorten van beschadde bomen met zure schors (*Dicranetalia*) zijn *Dicranum fuscescens*, *D. scoparium*, *Isothecium myosuroides* en *Mnium hornum* te noemen.

Op rottende schors en dode stammen komen soorten als *Amblystegium serpens*, *Aulacomnium androgynum*, *Brachythecium salebrosum*, en *Lophocolea* spp. voor (*Lophocolealia*). Niet gevonden is *Herzogiella seligeri*. Aparte vermelding verdienen de epifytische rariteiten *Rhytidiadelphus loreus* en *R. triquetrus*.

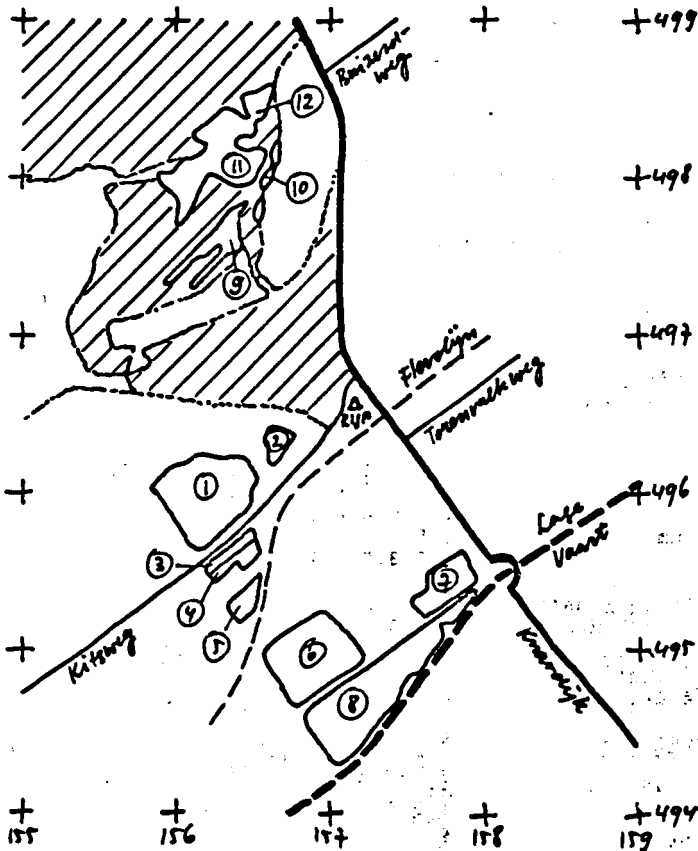
Op stamvoeten zijn afgezien van het polderonkruid *Brachythecium rutabulum* ook enkele kleisoorten gevonden: *Calliergonella cuspidata*, *Drepanocladus aduncus*.

De terrestrische bryoflora is buitengewoon arm. Vermeldenswaardig is alleen *Physcomitrella patens* op drooggevalen klei in het Oostvaardersplassengebied, samen met *Marchantia*.

Literatuur

Hogesteger, J. 1983. De natuurlijke wilgenbossen in Zuidelijk Flevoland. *Flevobericht* 216:191-197.

Pluijm, A. van der. 1985. *Frullania fragilifolia* (Tayl.) Gott., Lindb. & Nees. in Nederland. *Lindbergia* 11:167-168.

+497 Figuur 1.

Ligging van de onderzochte gebieden.

Overzicht excursiepunten (zie fig. 1)

Afgezien van de Amersfoortcoördinaten zijn ook de nummers die in het veld aan de bossen gegeven zijn opgenomen (dit zijn nummers van de CBS-hokken); verder komt punt 2 overeen met het eerste op 6 april bezochte bos (zie aanduiding "bosnummer") etc.

Bossen:

1. Westelijk Salix-bos aan Kitsweg (veldnummer 353=bosnummer 2), coord. 156.3/496.0
 2. Oostelijk Salix-bos aan Kitsweg (veldnummer 354=bosnummer 1), coord. 156.6/496.3
 3. Salix-bosje tussen Kitsweg en Flevolijn, coord. 156.3/495.7
 4. idem, coord. 156.3/495.6
 5. idem, coord. 156.5/495.4
 6. Westelijk Salix-bos tussen Flevolijn en Lage Vaart (veldnummer 295), coord. 156.8/495.0
 7. Oostelijk Salix-bos tussen Flevolijn en Lage Vaart, coord. 157.8/495.5
 8. Salix-bos langs Lage Vaart (veldnummer 275=bosnummer 3), coord. 157.3/494.7
 9. Oostvaarderplasseengebied, Salix-bosje, coord. 156.4/497.7
 10. idem, coord. 156.6/498.0
 11. idem, coord. 156.4/498.1
 12. idem, coord. 156.5/498.4
- Overige plaatsen:
13. Kleilig pad langs Lage Vaart tussen 6. en 7.
 14. Drooggevallen plas (krimpscheuren) in Oostvaardersplasseengebied, tussen 11. en 12.

Soortenlijst

Samengesteld uit gegevens van Rienk-Jan Bijlsma en Gerard Dirkse (11-13 en 23 oktober 1984 en 6 april 1985) en Heinjo During en Arno van der Pluijm (6 april 1985). Van de onderstreepte vindplaatsen is herbariummateriaal aanwezig.

Bladmossen

Amblystegium riparium	1,2,3,5,6,7,8,9,10,11,12
A. serpens	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12
A. varium	<u>8,11,12</u>
Aulacomnium androgynum	1,2,3,6,8,9,11
Brachythecium reflexum	<u>2,8</u>

B. rutabulum	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12
B. salebrosum	1,2,6,7,8,9,10,11,12
B. velutinum	1,2,5,6,8, <u>12</u>
Bryum argenteum	4,5
B. capillare	1,2,3,5,6,7,8,9, <u>10,11</u>

Calliergonella cuspidata	8
Campylopus introflexus	<u>6,7,8</u>
Ceratodon purpureus	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12
Cryphaea heteromalla	8
Dicranoweisia cirrata	1,2,6,7,8,10

Dicranum fuscescens	<u>8</u>
D. scoparium	1,2,3, <u>6</u> ,8,9,10, <u>11</u>
Drepanocladus aduncus	<u>11</u>
D. uncinatus	<u>1,3,8</u>
Eurhynchium hians	<u>4</u>

<u>E. praelongum</u>	<u>1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12</u>
Grimmia pulvinata	8
Homalothecium sericeum	2, 8
Hypnum cupressiforme	1, 2, 3, 5, <u>6</u> , 7, 8, 9, 10, 11, 12
H. jutlandicum	<u>6</u>
Isothecium myosuroides	2, 6, 8
Leskea polycarpa	<u>1, 6</u>
Mnium hornum	2, 8
Orthotrichum affine	<u>1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12</u>
O. diaphanum	1, 2, 6, 7, 9
O. lyellii	1, 2, <u>3, 4, 6, 7, 8</u>
O. pulchellum	<u>8</u>
O. pulchellum/pumilum	<u>1</u>
O. stramineum	<u>2</u>
O. striatum	<u>1, 2, 6, 7, 8</u>
Physcomitrella patens	<u>14</u>
Physcomitrium pyriforme	<u>13</u>
Plagiothecium denticulatum	<u>1, 2, 8, 10</u>
Pleurozium schreberi	<u>1, 2, 6, 8</u>
Pohlia nutans	6, 8
Pseudoscleropodium purum	1, 8
Pylaisia polyantha	<u>8</u>
Rhynchostegium confertum	<u>1, 6, 7, 8, 10, 11</u>
Rhytidiadelphus loreus	<u>8</u>
R. squarrosus	<u>1, 2, 6, 8</u>
R. triquetrus	6
Ulota bruchii	<u>1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11</u>
U. coarctata	8 (helaas toch verzameld)
U. crispa	<u>1, 6, 8</u>
U. drummondii	<u>1</u>
U. phyllantha	8
Levermossen	
Cephaloziella divaricata	<u>1</u>
Chiloscyphus polyanthos	<u>1</u>
Frullania dilatata	<u>1, 2, 3, 6</u>
Lophocolea bidentata	<u>1, 3, 6, 8, 9, 10, 12</u>
L. heterophylla	<u>1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11</u>
Marchantia polymorpha	14
Metzgeria furcata	2, 6, 8
Ptilidium pulcherrimum	8
Radula complanata	<u>1, 2, 8, 11</u>